

- Uvod u Grčku geografiju i povijest – odjeci grčke demokracije danas (predavanje) (JOHN THORLEY, Joint Association Classical Teachers, UK)
- Pogled u antičku grčku književnost (predavanje) (ANTON VAN HOOFF, Vereniging van Classici in Nederland, Netherlands)
- Grčka keramika i skulptura (JOHN THORLEY i ANTON VAN HOOFF)
- Čitanje grčke drame (radionica) (JOSE LUIS NAVARRO GONZALES, Sociedad Espanola de Estudios Clasicos)
- Novija povijest grčke i njezini odjeci u suvremenoj grčkoj poeziji (predavanje, MARIA ELEUTHERIA GIATRAKOU, Etaireia Hellenon Philologon, Hellas)
- Osnove novogrčkog jezika (predavanje/seminar, KORALJKA CRNKOVIĆ, Hrvatsko društvo klasičnih filologa, Zagreb)
- Moderni grčki plesovi (KORALJKA CRNKOVIĆ, Hrvatsko društvo klasičnih filologa, Zagreb)

Sudjelovanje na ovom ljetnom seminaru u Grčkoj omogućuje učenicima da bolje upoznaju grčku kulturu i civilizaciju, da sami proputuju antičkim svijetom i ožive sve ono što su o njemu naučili tijekom svoga školovanja, te napose da osvijeste kontinuitet postojanja antičke civilizacije i njezin život do moderne grčke civilizacije. Jednako tako je od neprocjenjive vrijednosti upoznavanje s učenicima i profesorima ostalih europskih zemalja, iskustva i vrlo često i čvrsta prijateljstva koja učenici tako steknu, pamte se kroz čitav život.

U 2004. seminar se, nažalost, zbog Olimpijskih igara (koji se datumski poklapaju s većim dijelom seminara) neće moći održati, no veselimo se da će se tradicija ovih susreta nastaviti već dogodine, te bismo željeli da se što više naših učenika pridruži već značajnom broju hrvatskih sudionika koji su u proteklih deset godina marljivo – i vrlo uspješno – zastupali svoje škole i svoju zemlju.

Voljena Vuković

Marko Tulije Ciceron: O govorniku

Prevela i priredila Gorana Stepanić, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.
(Biblioteka *Grčki i rimski klasici*, sv. 7), str. 331

Godine 91. pr. Kr. za trajanja Rimskih igara na tuskulskom su se imanju zatekla dva vodeća govornika svojega vremena: Lucije Licinije Kras i Marko Antonije. Stigli su u pratnji dvojice mladih ljudi, Gaja Aurelija Kote i Publija Sulpicija Rufa, u želji da se odmore od urbane opterećenosti poslom i turobnih političkih prilika. Nakon razgovora o stanju u državi, primjerenijega kuriji nego ladanjskom imanju, na Krasov se prijedlog povela rasprava o učenju govorničke vještine i idealnom govorniku. U razgovoru koji je trajao tri dana, uz spomenute govornike sudjelovali su i neki drugi ugledni Rimljani: govornik Gaj Julije Cezar Strabon, pravnik i augur Kvint Mucije Scevola, Krasov tast, i bivši konzul Kvint Lutacije Katul.

Tako nas barem želi uvjeriti Ciceron u djelu *O govorniku (De oratore)*, u kojem su u tri knjige, u obliku dijaloga, izloženi najvažniji postulati govorničke vještine. Rasprava je napisana sredinom pedesetih godina prvoga stoljeća pr. Kr., u vrijeme kad se Ciceron povukao iz javnoga života i gotovo u potpunosti posvetio znanstvenom radu; autor je, dakle, pedesetogodišnjak, zreo čovjek s bogatim životnim iskustvom, kojemu se pridružuje još dragocjenije iskustvo retoričke prakse i niza uspješno održanih, stilski raznolikih govora. Od svih Ciceronovih retoričkih djela ovo je najambicioznije i dotiče najširi spektar tema. Ta Ciceronova *summa rhetorica*, kako je apostrofirana u uvodu u ovo izdanje, do sada je hrvatskim čitaocima bila poznata samo po skromnim ulomcima. Zahvaljujući Gorani Stepanić, prvi put smo u prilici da to teorijsko djelo goleme utjecajnosti u cijelosti čitamo u hrvatskom prijevodu.

S obzirom na to da je riječ o tekstu koji se u integralnom obliku ne čita više ni na studiju klasične filologije, nije naodmet podsjetiti o čemu je zapravo riječ. Svaka od triju knjiga započinje uvodom, nakon kojega slijedi rasprava u obliku razgovora, pri čemu se mijenjaju i sudionici i teme. Uz četiri stalna sugovornika javljaju se i drugi, a teorijski se interes kreće od prirode, opsega i smisla govorništva, preko ležernih uputa do formalnih sastavnica govora, dijelova govora te njegove kompozicije i ukrasa. Dijaloški oblik nije odabran slučajno:

formom već otprije poznatom kod Platona izbjegnut je monoton i često suhoparan stil priručnika, ali su odabirom tema razgovora u konačnici obuhvaćeni svi segmenti različitih znanja značajni za govorništvo. Djelo se nenametljivo razvija jednostavnim i razumljivim razgovornim diskursom, sadržajem postupno poprimajući opseg pravog udžbenika.

U prvoj knjizi, nakon pohvale govorništva koje Kras veliča kao vrhunac čovjekovih kulturnih dosega, te rasprave o širini govornikova djelokruga, javlja se u sudionika želja za temeljitijim prikazom govorništva. Razgovor prelazi na preduvjete kojima treba raspolagati valjan govornik: prirodnu nadarenost, motivaciju za učenje, praktičnu uvježbanost i pribavljanje znanja potrebnih za javne istupe. Različita su mišljenja o područjima kojima govornik treba ovladati: Antonije zahtjeve koji se postavljaju govorniku ograničava na retoričke sposobnosti, dok državničku kompetenciju, filozofska znanja i svladavanje građanskog prava ne smatra nužnima.

U drugoj knjizi, nakon razgovora o mogućnostima i granicama retoričke teorije, slijedi Antonijevo izlaganje, koje zauzima središnje mjesto. Nakon ekskursa o grčkoj i rimskoj historiografiji, Antonije se osvrće na nedostatke retoričkih sustava, ističući važnost praktičnoga iskustva i oponašanja pogodna uzora; razlaže metodička načela za svaku govornikovu zadaću, primjerenu pojedinom dijelu i pojedinoj vrsti govora. Prikazuje i sredstva s pomoću kojih se zadobivaju simpatije publike i čuvstva koja valja pobuditi; posebno značenje pritom imaju vic i humor. Upozorava napokon na to da govornik mora izbjegavati sve što bi moglo naškoditi klijentu.

Treća je knjiga većim dijelom Krasovo izlaganje o stilu i izvedbi govora: ne postoji apsolutno najbolji stil govora, već njegov odabir ovisi o individualnim karakteristikama govornika. Vrline su stila jezična pravilnost, jasnoća, ukrašenost i primjerenost. Dio njegove rasprave posvećen je utjecaju pojedinih filozofskih škola na govorništvo, a posebno govori i o izboru riječi te njihovoj uporabi, uz kratak pregled figura misli i izraza.

Djelom *O govorniku* dominira ideal čudoredno postojana i svestrano obrazovana govornika koji bi sve svoje sposobnosti trebao staviti u službu države. Premda se, doduše, ta Ciceronova slika govornika nedvojbeno pokazuje utopijskom jer su zahtjevi koje on postavlja pred govornika, bilo u politici bilo pred sudom, znatno veći od onih koje je moguće ispuniti, posebice je značajna razina na koju Ciceron uzdiže smisao i važnost govorništva. Jezik kao sinonim ljudskoga, djelovanje riječju kao samoostvarenje čovjeka, pravi je temelj na kojemu se zasniva njegova predodžba o umijeću govorništva i o idealnom govorniku. Kako sam navodi: *Upravo u tome imamo najveću prednost pred životinjama što među sobom razgovaramo i što možemo govorom izraziti misli. Zato, tko se tomu s pravom ne*

bi divio i smatrao da se u tome polju mora najviše truditi, da bi se, u onome u čemu ljudi najviše prednjače pred životinjama, sam isticao pred ljudima? (I,32-33) Odvajajući se od formalnoga, individualnoga i vremenski uvjetovanoga prema onomu što je bitno, općenito i izvanvremensko, ciceronovska retorika stječe nedvosmisleni antropološki dimenziju.

Gorana Stepanić prevela je i priredila ovo izdanje prema provjerenom oksfordskom izdanju A. S. Wilkinsa (1892), a služila se i najopsežnijim modernim, još nedovršenim komentarom Leemana i Pinkstera (I-IV: 1981-1996). Prijevod je popraćen uvodnom studijom, u kojoj su navedeni svi relevantni podaci o djelu, korisni i upućenijem čitatelju, a osobito dragocjeni onima koji se s djelom prvi put susreću, o autoru, o književnopovijesnom i civilizacijskom kontekstu iz kojega rasprava *O govorniku* izranja. Bilješke uz tekst dobro su odmjerene, ne prešućuju zagonetna mjesta, a osobito je vrijedno to što su u odsječku o figurama uz latinske navedeni i uobičajeni grčki termini: na taj način lako je provjeriti koliko je Ciceron bio uspješan u svojem nastojanju da uvriježeno grčko nazivlje zamijeni domaćim latinskim. Ilustrativni stihovani citati prevedeni su u metru izvornika. Lakšem snalaženju pridonosi i detaljno *Kazalo imena* na kraju knjige.

Prijevod je zadržao lakoću razgovornoga diskursa izvornika, ali ne nauštrb preciznih rješenja za tehničke termine kojima djelo obiluje. Kao najveću vrijednost treba istaknuti da je prevoditeljica uspjela ponuditi vrlo čitak tekst, učinivši ga prohodnijim i razumljivijim za publiku koja se ne može osloniti na produbljeno poznavanje antičke književnosti. Valja poželjeti da ovo kvalitetno izdanje bude prepoznato i izvan uskih filoloških krugova.